

3. Законодавче регулювання страхової діяльності. URL: <https://buklib.net/books/24296/>.

4. Гладчук О. М., Одочук В. С. Страховий ринок України в умовах регуляторної та цифрової трансформації. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/journal/index.php/ecovis/article/view/126/90>

*Явченко Дар'я В'ячеславівна,
студентка 2-го курсу магістратури факультету цивільної
та господарської юстиції Національного університету
«Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського
права і процесу Зятіна Д. В.*

ФОРС-МАЖОР В КОНТРАКТАХ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Основний і визнаний практично всіма правовими системами принцип обов'язковості договору, свідчить, що кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись. У зв'язку з тим, що ефективна економічна діяльність неможлива без надійних зобов'язань, важливість цього принципу безумовна.

Однією з підстав звільнення від відповідальності за невиконання або неналежного виконання договірних зобов'язань є форс-мажорні обставини (в тому числі, обставини непереборної сили). Однак, потрібно враховувати, що форс-мажор і непереборна сила не тотожні поняття. Відповідно до чинного законодавства, особа звільняється від відповідальності за порушення контракту, якщо вона доведе, що таке порушення сталося внаслідок непереборної сили або в разі виникнення обставини, яку сторони в договорі між собою віднесли до форс-мажору [2].

З іншого боку, практика продемонструвала, що у багатьох випадках дотримання принципу обов'язковості договору може призвести до протилежного його меті результату. Тобто ситуація, яка існує під час укладання контракту, згодом змінюється настільки, що сторони, діючи як розумні люди, не уклали б контракту або уклали його на інших умовах, якби знали про ці зміни або могли їх передбачити. Наше законодавство під непереборною силою визначає надзвичайні

та невідворотні обставини за даних умов провадження діяльності (ч. 1 ст. 263 ЦКУ, ч. 2 ст. 218 ГКУ). Подібне становище менш імовірно у короткострокових контрактах із досить простою структурою, де за невиконання зобов'язання передбачено лише фінансові санкції. Однак у міжнародній торгівлі більшість контрактів мають складну структуру та укладаються на тривалі терміни. Міжнародні торгові угоди взагалі мають на увазі більший елемент невпевненості внаслідок того, що вони підпорядковані політичним та економічним впливам у конкретних державах. У підприємницькій практиці досить часто трапляються випадки, коли з дії об'єктивних чинників виконання умов договору одній зі сторін стає вкрай не вигідним чи нездійсненним [7, 8].

Питання про те, чи можна уникнути пов'язаності договірними зобов'язаннями внаслідок подальшої різкої зміни обставин, відоме правовій науці країн континентальної Європи досить давно і виражається в принципі *Rebus sic stantibus* («за незмінних обставин»), який передбачає, що дійсність договору залежить від незмінності обставин, за яких він був укладений [2].

Контракти, укладені у сфері зовнішньоекономічної діяльності, передбачають можливість регулювання даних відносин нормами різних правових систем, які іноді застосовують різні концепції неможливості виконання зобов'язань. Прагнення до визначеності у правовідносинах між сторонами договору, з одного боку, і не завжди чітке регулювання позитивним правом підстав звільнення від відповідальності при неможливості виконання зобов'язання – з іншого, призвели до широкого застосування в міжнародній комерційній практиці договірних умов про звільнення від відповідальності за невиконання договору – форс-мажорних застережень.

Форс-мажорне застереження у договорі іноді або відсутнє, або сформульоване неналежним чином, що у результаті може призвести до правової невизначеності і накладенні відповідальності на невинну сторону контракту. Не викликає сумнівів, що умова форс-мажору має обов'язково включатися в текст контракту [4].

Важливе практичне значення має порядок викладення відповідних обставин, які сторонами визнаються такими, що звільняють від відповідальності. Як впливає з практики розгляду справ, сторони використовують три наступні можливі варіанти [2].

1. Наводять загальне визначення обставин, які звільняють від відповідальності, використовуючи правило ст. 79 Конвенції Організації

Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів чи інше загальне визначення. При настанні тієї чи іншої обставини сторони, яка посилається на них, необхідно довести, що ця обставина становить перешкоду поза контролем боку або представляє обставину форс-мажору, відповідаючи ознакам права, що застосовується до контракту [5].

2. Узгоджують невичерпний перелік обставин, що звільняють сторони від відповідальності: як правило, до них відносяться як власне обставини форс-мажору, так і ті випадкові події, які сторонами визнаються підставою звільнення від відповідальності у їхніх договірних відносинах. При настанні обставин, що підпадають під категорію «та ін.», сторони, яка посилається на такі обставини, необхідно довести їх характер непереборної сили, виходячи з формулювання ст. 79 Конвенції, або з норм застосовного до договору права, якщо Конвенція не застосовується.

3. Узгоджують вичерпний перелік обставин, що звільняють сторони від відповідальності. У такій ситуації необхідно виділити ті підстави, які є випадковими, проте сторони погодилися розглядати їх як підставу для звільнення від відповідальності. Такі випадкові події звільняють сторони від відповідальності лише тоді, коли вони включені до узгодженого переліку. Одним із найспірніших залишається питання, чи можуть сторони в договорі розширити поняття непереборної сили, встановлене законом, та передбачити додаткові обставини непереборної сили.

При настанні обставин непереборної сили сторона повинна негайно сповістити про них письмово іншу сторону. У повідомленні повинні бути повідомлені дані про характер обставин, а також наскільки можна оцінити їх вплив на можливість виконання зобов'язань за контрактом і термін виконання зобов'язань. Після припинення зазначених вище обставин сторона повинна негайно повідомити про це іншу сторону письмово. У повідомленні має бути зазначений термін, у який передбачається виконати зобов'язання за цим контрактом. Якщо сторона не направить або несвоєчасно направить повідомлення, вона зобов'язана відшкодувати іншій стороні збитки, заподіяні неповідомленням або несвоєчасним повідомленням [3].

Таким чином, компенсації підлягають не збитки, спричинені невиконанням договірною зобов'язання, а лише збитки, пов'язані із затримкою повідомлення про настання «перешкоди». Слід зазначити

і той факт, що із змісту Конвенції слідує, що сповіщати контрагента необхідно не лише про «перешкоду» як таку, але також і про вживання розумних заходів щодо його подолання, інакше у сторони виникає обов'язок відшкодувати збитки, завдані контрагентом через відсутність повідомлення [1].

В постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (КГС ВС) від 25.01.2022 у справі № 904/3886/21 зазначено: «... Форс-мажорні обставини не мають преюдиціального (заздалегідь встановленого) характеру. При їх виникненні сторона, яка посилається на дію форс-мажорних обставин, повинна це довести. Сторона, яка посилається на конкретні обставини, повинна довести те, що вони є форс-мажорними, в тому числі саме для конкретного випадку. Виходячи з ознак форс-мажорних обставин, необхідно також довести їх надзвичайність та невідворотність. Те, що форс-мажорні обставини необхідно довести, не виключає того, що наявність форс-мажорних обставин може бути засвідчено відповідним компетентним органом...» [6].

Таким чином, посилаючись на форс-мажор як на підставу для звільнення від відповідальності, стороні потрібно довести, як саме проявився форс-мажор у певному зобов'язанні. Тобто лише посилення на форс-мажор буде недостатньо.

Отже, воєнний стан сам по собі є форс-мажором, адже Торгово-промислова палата у зв'язку із надзвичайною ситуацією прийняла рішення про так звану спрощену процедуру засвідчення цих обставин. На офіційному сайті ТПП України 28.02.2022 року розміщено загальний офіційний лист ТПП України щодо засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили). Однак, потрібно пам'ятати, що для кожного договору потрібно доводити зв'язок форс-мажору із неможливістю виконання зобов'язання з цього контракту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоус О. С. Форс-мажор: порівняльно-правовий аналіз в рамках принципів УНІДРУА. Порівняльне правознавство /за ред.: С. В. Ківалова, Ю. С. Шемшученко, У. Е. Батлер та ін. Одеса, 2013. С. 302–304.
2. Мельник О. О. Поняття «форс-мажор» у цивільному праві України. *Юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 205–209.
3. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві: Монографія. Київ: Юринком Інтер, 2005. 272 с.

4. Андреева О. Цивільно-правова характеристика ризику істотної зміни обставин за договором: поняття та практичне значення. *Юридична Україна*. 2014. № 3. С. 44–50.
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#o315.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 25.01.2022 р. у справі № 904/3886/21,. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102797678>.
7. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1448>.
8. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n1508>.